

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії

Дипломна робота
бакалавра
з теми: «**МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА У ТРЕТЬОМУ РЕЙХУ**»

Виконав:

студент групи IstP1-B18z
спеціальності 014 Середня освіта
(Історія та правознавство)
заочної форми навчання

Кушнір Артур Миколайович

Науковий керівник:

старший викладач
кафедри всесвітньої історії

Верстюк Володимир Вікторович

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ПИТАННЯ ТА ОГЛЯД ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ.....	6
1.1. Історіографія питання.....	6
1.2. Джерельна база роботи.....	10
РОЗДІЛ 2. НАЦИСТСЬКІ МОЛОДІЖНІ ОРГАНІЗАЦІЇ.....	13
2.1. Молодь в ідеології Третього рейху.....	13
2.2. Організація та діяльність Гітлерюгенду.....	16
РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИКА НАЦИЗМУ У СФЕРІ ОСВІТИ.....	31
3.1. Початкова та середня освіта.....	31
3.2. Вища та політична освіта.....	37
РОЗДІЛ 4. МОЛОДІЖНА ПОЛІТИКА ТРЕТЬОГО РЕЙХУ У ВОЄННИЙ ЧАС.....	41
4.1. Німецька молодь в умовах війни.....	41
4.2. Участь молоді у «Фольксштурмі» та «Вервольфі». Дивізія військ СС «Гітлерюгенд».....	45
ВИСНОВКИ.....	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	54
ДОДАТКИ.....	60

ВСТУП

Актуальність теми. У будь-якій державі, керівництво якої мислить стратегічно, молодіжна політика знаходиться у пріоритеті. Ідеї, прагнення, уподобання сучасної молоді є проекцією на майбутнє країни. Вони можуть бути спрямовані на розбудову власної держави, економічне зростання та культурний розвиток. Водночас прагнення молоді змінити світ на краще можна використати і спрямувати в іншому руслі. Заклики до величі держави можна скерувати на боротьбу із внутрішніми чи зовнішніми «ворогами», яких потрібно перемогти та завоювати життєвий простір, ресурси тощо.

Саме таку картину ми бачили у 30-ті роки ХХ ст. на прикладі Третього рейху в Німеччині, те ж саме ми бачимо і сьогодні на прикладі сучасної Росії, де нацистські ідеї не лише відродились на теоретичному рівні, але й втілились в агресивну війну проти України. Спроба українців переконати росіян, навіть близьких родичів чи колишніх друзів, у тому, що в Росії сформований тоталітарний нацистський режим, а громадяни країни є слухняними виконавцями його волі, абсолютно марна. Тому вкрай важливо вивчити історичний досвід генезису та розвитку тоталітаризму, а особливо молодіжної політики держави, спрямованої на формування бойових загонів, відданих певній ідеї. Причому, важливо з'ясувати саме суть, внутрішній зміст цієї політики, оскільки назва тоталітарного режиму може змінюватись і, власне, не має значення. Для нас є очевидним, що сучасний рашизм, як і нацизм, є лише різновидом фашизму, але більшість росіян впевнені, що їхня армія веде боротьбу з «нацистами» в Україні. Перебування в полоні ідеологічних ілюзій для багатьох з них закінчиться, а для когось вже закінчилось, втратами, смертю, каліцтвом, руйнацією престижу держави, репараціями на довгі роки, як і для німців у 1945 р.

Враховуючи все вище зазначене, немає сумнівів, що тема дипломної роботи є актуальною та важливою не лише з історичної точки зору, але й у світлі сучасних військово-політичних подій в Україні та світі.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, темами, планами. Дипломна робота бакалавра виконана відповідно до тематики, яку досліджує кафедра всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Мета дослідження полягає у всебічному вивченні змісту, проявів та наслідків молодіжної політики держави у Третньому рейху.

Для досягнення мети потрібно розв'язати такі **завдання**:

- висвітлити стан наукової розробки теми та її джерельну базу;
- виявити місце та завдання молоді в ідеології Третього рейху;
- з'ясувати організаційні засади та діяльність «Гітлерюгенду»;
- відобразити зміст початкової та середньої освіти у Третньому рейху;
- виявити специфіку вищої та політичної освіти у Третньому рейху;
- визначити роль німецької молоді в умовах війни;
- відтворити участь молоді у «Фольксштурмі» та «Вервольфі».

Об'єктом дослідження є ідеологія нацизму та її вияв у молодіжній політиці у Третньому рейху.

Предметом дослідження є молодіжна політика у Третньому рейху.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з 20-х років ХХ ст. по 1945 р. Хоча Третій рейх проіснував з 1933 по 1945 рік, нижня хронологічна межа роботи включає у себе і період 20-х років, оскільки вже тоді з'явилися перші молодіжні організації в Німеччині, які мали на меті патріотичне виховання підростаючого покоління. А верхня межа пов'язана з поразкою Німеччини у війні і крахом Третього рейху.

Географічні межі дослідження включають територію Німеччини та захоплених нею земель за час існування Третього рейху.

Методи та методологія дослідження. Для досягнення визначеної мети та розв'язання окреслених завдань використано як загальнонаукові (аналітичний, синтетичний, критичний, проблемний), так і спеціальні

історичні методи дослідження (компаративного аналізу, синхронний, історичної реконструкції).

Елементи наукової новизни роботи полягають у дослідженні теми, яка недостатньо висвітлена в історіографії. Під час написання роботи було виявлено роль молоді в ідеології нацистської держави, з'ясовано специфіку різних шаблів освіти у Третньому рейху, визначено участь німецької молоді у військових діях.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що фактичний матеріал, загальні положення і висновки можуть бути використані у подальшій науковій і освітній роботі. Вони можуть бути застосовані при підготовці узагальнюючих праць з історії Німеччини та новітньої історії країн Європи і Америки.

Апробація роботи здійснена у процесі обговорення окремих її положень на студентській конференції Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка навесні 2022 р. та висвітлено у статті «Формування нацистської політики у сфері освіти». Апробацію робота пройшла й під час її обговорення на засіданні кафедри всесвітньої історії Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Структура роботи відповідає меті і завданням дослідження. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та літератури, додатків. Обсяг основного тексту роботи становить 53 сторінки. Повний обсяг роботи – 64 сторінки. Список використаних джерел та літератури складає 74 найменування.

ВИСНОВКИ

У результаті розв'язання поставлених завдань вдалось сформуванати наступні висновки.

Аналіз історіографії теми засвідчив досить високий рівень вивченості питання, що не виключає суперечливих тверджень та висновків, а тому й існує необхідність подальших досліджень. Джерельна база представлена різними видами джерел, використання яких забезпечило розв'язання поставлених завдань та досягнення мети роботи.

Молодіжна політика займала важливе місце в ідеології та практичній діяльності Третього рейху. Адже основним завданням влади проголошувалась побудова «нової справедливої держави», а її будівниками якраз і мала стати молодь, вихована за новими принципами, позбавлена від «обмежень старої моралі».

Націонал-соціалісти використовували у своїй молодіжній політиці багаторічний досвід німецького молодіжного руху, особливо «перелітних птахів» («Вандерфогель»). Цей рух виник на основі романтичних уявлень, які протиставляли здорове сільське життя на природі гнітючому життю великих міст. Також формувалася культура туристичних походів, романтика «таборового вогнища», яка набула широкого розвитку в «Гітлерюгенді». Не будучи першими у використанні подібного романтизму націонал-соціалісти, стали найуспішнішими його експлуататорами, поширюючи в небачених раніше масштабах ті форми діяльності, які зародилися в самостійному, недержавному молодіжному русі. Націонал-соціалісти намагалися поставити собі на службу всі ефективні методи роботи з молоддю незалежно від того, в якій організації вони виникли, чи в неполітичних спілках мандрівників і спортсменів, чи в мілітаристському союзі «Молода Німеччина».

Нацисти дали німецькій молоді ілюзію самостійності, якої так не вистачало у традиційній пруській системі освіти та виховання. Завдяки новим принципам і методам організації початкової, середньої, вищої та політичної

освіти влада дала молоді можливість виступати як активний суб'єкт у побудові нової Німеччини, перспективу самореалізації в небачених раніше масштабах.

Численні позитивні відгуки про діяльність «Гітлерюгенду», залишені його колишніми членами вже після поразки Третього Рейху, підтверджують, що націонал-соціалістичному керівництву вдалося дати німецькій молоді саме те, чого вона прагнула, отримавши таким чином величезний вплив на її свідомість. Однак, у подібної політики, за всіх її безперечних успіхів, була і зворотна сторона – та частина молоді, яку не влаштовували запропоновані націонал-соціалістичним режимом форми самореалізації, опинялася не просто поза нацистською системою виховання, а у прямому конфлікті з нею, навіть не будучи ідейними супротивниками нацизму. Тоталітарна система, яка живе за принципом «хто не з нами, той проти нас», породжувала ворогів режиму навіть на ґрунті моди та неполітичних молодіжних субкультур.

Специфіка молодіжної політики націонал-соціалізму особливо виявилася у воєнний час: молодь не просто стала відігравати активну роль у громадському житті та діяльності деяких інститутів державної влади – на неї урочисто поклали відповідальність за результат війни, дали відчуття великої історичної місії, що повністю відповідало ідеалістичним уявленням багатьох юних німців про патріотизм та їх важливу життєву роль. Нацисти професійно маніпулювали прагненнями своїх вихованців, використовуючи їх у будь-яких цілях. Використання молоді як знаряддя для реалізації планів націонал-соціалістичного режиму призвело до принесення німецької молоді в жертву заради ведення тотальної війни до повного розгрому Третього рейху. Це стало найповнішим проявом справжнього ставлення націонал-соціалістів до молоді, значна частина якої віддала життя за ідеали, які видавалися такими світлими та райдужними, а обернулись на масштабну трагедією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

І. ДЖЕРЕЛА

1. Белая книга нацизма / Международное правозащитное движение «Мир без нацизма». Москва: Терра, 2013. 1124 с.
2. Гитлер А. Моя борьба (Mein Kampf). [Электронный ресурс]. URL: <http://hedrook.vho.org/library/mk.htm> (дата звернення 19.10.2021).
3. Гюнтер Г. Мои впечатления об Адольфе Гитлере. Москва: Белобог, 2013. 272 с.
4. Дневник Геббельса [Электронный ресурс]. URL: http://militera.lib.ru/memo/russian/pzhevskaya_em2/09.html (дата звернення 09.10.2021).
5. Документы и материалы кануна второй мировой войны. Москва: Госполитиздат, 1948. В 2-х т. Т. I. 566 с.
6. История Германии: учебное пособие в 3 т. Т. 3: Документы и материалы. Москва: КДУ, 2008. 592 с.
7. Кейтель В. Размышления перед казнью: Воспоминания, письма и документы начальника штаба Верховного главнокомандования вермахта. Москва: Терра, 1998. 512 с.
8. Накануне. 1931 – 1939. Как мир был ввергнут в войну (Краткая история в документах). Москва: Наука, 1991. 340 с.
9. Невигадане. Усні історії остарбайтерів. Харків: Видавничий Дім «Райдер», 2004. 236 с.
10. Нюрнбергский процесс: сборник материалов. В 8 т. Москва: Юридическая литература. 1987 – 1999. 526 с.
11. Нюрнбергские расовые законы с дополнениями и комментариями. [Электронный ресурс]. URL: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/ru/article/nuremberg-laws> (дата звернення 12.10.2021).

12. Откровения и признания: Военная верхушка о войне "Третьего рейха" против СССР. Секретные речи. Дневники. Воспоминания. Москва: Терра, 1996. 566 с.
13. Пикер Г. Застольные разговоры Гитлера. Смоленск: Русич, 1999. 496 с.
14. Программа умерщвления Т-4 [Электронный ресурс]. URL: http://dictionary.sensagent.com/Программа_умерщвления_Т-4/ru-ru/ (дата звернення 13.10.2021).
15. Раушниц Г. Говорит Гитлер. Зверь из бездны. Москва: Миф, 1993. 381 с.
16. Розенберг А. Миф XX века, оценка духовно-интеллектуальной борьбы фигур нашего времени. Таллин. 1998. 512 с.
17. Черчилль У. Вторая мировая война. Кн. 1. Москва: Военное издательство, 1991. 592 с.
18. Шпеер А. Воспоминания: Пер. с нем. Смоленск: Русич, 1998. 720 с.

II. ЛІТЕРАТУРА

19. Авербух С. Гитлеровская пропаганда юдофобии в прокламациях и карикатурах. Київ: Ранок, 2005. 224 с.
20. Безансон А. Бедствие века. Коммунизм, нацизм и уникальность катастрофы. Москва: МИК, 2000. 240 с.
21. Безыменский Л. По следам Мартина Бормана. Москва: Госполитиздат, 1966. 374 с.
22. Белов М. В. Формирование национальной идеологии: постановка проблемы. *Вестник нижегородского университета*. 2003. № 2. С. 34-42.
23. Бланк А. С. Германский фашизм и западногерманский неонацизм. Москва: ЭКСМО. 1971. 389 с.
24. Брук А. Миф о вечной империи и Третий рейх. Москва: Вече, 2009. 368 с.
25. Брухфельд С. «Передайте об этом детям вашим...» История Холокоста в Европе. 1933 – 1945. Москва: Терра, 2000. 280 с.
26. Васильченко А. В. История гитлерюгенда. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.litmir.co/bd/?b=173341> (дата звернення 22.10.2021).

27. Васильченко А. В. Молодежное воспитание в Третьем Рейхе: школа и Гитлерюгенд – сотрудничество или соперничество? [Электронный ресурс]. URL: <http://www.nazireich.net/obrazovanie/334-246.html> (дата звернення 15.10.2021).
28. Ватлин А. Ю. Германия в XX веке. Москва: РОССПЭН, 2002. 306 с.
29. Вермишев Г. Религия в системе молодежной пропаганды Третьего рейха. *Государство, религия*. [Электронный ресурс]. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/religiya-v-sisteme-molodezhnoypropagandy-tretiego-reyha> (дата звернення 07.10.2021).
30. Ветте В. Психологическая мобилизация немецкого населения. 1933 – 1939 гг. [Электронный ресурс]. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Article/Vett_PsMob.php (дата звернення 02.11.2021).
31. Випперман В. Европейский фашизм в сравнении. Москва: Слово, 2000. 280 с.
32. Газін В. П., Копилов С. А. Новітня історія країн Європи та Америки 1918 – 1945 рр.: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Слово, 2003. 472 с.
33. Галкин А. А. Германский фашизм. Москва: Наука, 1989. 352 с.
34. Галушко К. Ю. Нацизм. *Енциклопедія історії України: у 10 т.* Київ: Наук. думка, 2010. Т. 7. С. 234.
35. Германия: фашизм, неофашизм и молодежь / Под ред. Н. С. Черкасова, Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1993. 176 с.
36. Гирков Н. Идеологическая обработка допризывной молодежи и военнослужащих в третьем рейхе и ФРГ. *Военно-исторический журнал*. 1978. № 7. С. 72-77.
37. Гитлерюгенд – историческая справка. *DerSpiegel*. [Электронный ресурс]. URL: <http://spiegel.org.ua/text/articles/hellsinginfo02.htm> (дата звернення 16.12.2021).

38. Гогун А. Методы нацистской пропаганды в психологической войне. Москва: Еврейский мир, 2004. 208 с.
39. Давлетов О. Р. Курт Грубер і становлення «Гітлерюгенду» (1925 – 1931 рр.). *Культурологічний вісник*. Запоріжжя: Просвіта, 2006. Вип. 17. С. 38-43.
40. Давлетов О. Р. Неурядові молодіжні організації «Третього рейху» і зовнішня політика уряду А. Гітлера (1933 – 1936 рр.). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. Рівне, 2008. Вип. 12. С. 188-193.
41. Давлетов О. Підготовка «покоління вовків»: вишкіл майбутніх виконавців Голокосту (Нариси молодіжної політики НСДАП у 1922 – 1939 рр.). Дніпро: Український інститут вивчення Голокосту «Ткума», 2019. 316 с.
42. Ермаков А. М. Союз немецких девушек и реформа женского образования в нацистской Германии. *Вестник Вятского гос. гум. ун-та*. 2006. Вып. 14. [Електронний ресурс]. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/soyuz-nemetskih-devushek-i-reforma-zhenskogo-obrazovaniya-v-natsistskoy-germanii> (дата звернення 12.10.2021).
43. Ермаков А. М. Политическое обучение в нацистских женских трудовых лагерях. *Вестник Вятского гос. гум. ун-та*. 2006. Вып. 15. [Електронний ресурс]. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/politicheskoe-obuchenie-v-natsistskih-zhenskih-trudovyh-lageryah> (дата звернення 15.09.2021).
44. Желев Ж. Фашизм. Тоталитарное государство. Санкт-Петербург: Новости, 1991. 227 с.
45. Погляди Адольфа Гітлера на виховання німецької молоді (за матеріалами книги «Моя Боротьба»). 1925 – 1931 рр. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. Наукові записки РДГУ. Рівне, 2006. Вип. 9. С. 176-180.
46. Зонтгаймер К. Як нацизм прийшов до влади. Київ: Дух і літера, 2009. 320 с.
47. История Германии / Под ред. Б. Бонвеча, Ю. В. Галактионова. Т. 2. Москва: КДУ, 2008. 762 с. [Електронний ресурс]. URL: http://www.k2x2.info/uchebniki/istorija_germanii_tom_2_ot_sozdaniya_germanskoj_imperii_do_nachala_xxi_veka/index.php (дата звернення 19.11.2021).

48. История национал-социалистической пропаганды. [Электронный ресурс]. URL: <http://prop.boom.Ru/Index.htm> (дата звернения 03.12.2021).
49. История фашизма в Западной Европе / Отв. ред. Г. С. Филатов. Москва: Наука, 1978. 614 с.
50. Кноп Г. «Дети» Гитлера. Москва: ОЛМА-ПРЕСС, 2004. 285 с. [Электронный ресурс]. URL: <http://knigosite.org/library/books/61748> (дата звернения 15.10.2021).
51. Кормилицын С. В. Третий Рейх. Гитлер – Югенд, М., 2004. [Электронный ресурс]. URL: <https://knigogid.ru/books/760701-tretiy-reyh-gitler-yugend/toread> (дата звернения 02.12.2021).
52. Корнева Л. Н. Германский фашизм: немецкие историки в поисках объяснения феномена национал-социализма (1945 – 90-е годы). Кемерово, КемГУ, 1998. 128 с.
53. Кунц К. Совесть нацистов. Москва: Ладомир, 2007. 400 с.
54. Левитин С.А. Милитаризация юношества в Германии и других странах Европы. [Электронный ресурс]. URL: <http://dlib.rsl.ru/viewer/01004218145#?page=1> (дата звернения 10.12.2021).
55. Лессер Й. Третий рейх. Символы. Злодейства. История нацизма в Германии. 1933-1945. Санкт-Петербург: Центрполиграф, 2010. 439 с.
56. Манн Э. Школа варваров. Воспитание детей в Третьем Рейхе. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.vladimirlazaris.com/archives/mann.htm> (дата звернения 14.09.2021).
57. Мельников Д. Н. Преступник номер 1. Нацистский режим и его фюрер. Москва: Новости. 1991. 390 с.
58. Моссе Дж. Нацизм и культура. Идеология и культура национал-социализма / Пер с англ. Ю. Д. Чупрова. Москва: ЗАО Центрполиграф, 2003. 446 с. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=134903> (дата звернения 16.11.2021).
59. Нольте Э. Фашизм в его эпоху. Новосибирск: Сибирский хронограф, 2001. 568 с.

60. Патрушев А. И. Германская история. Москва: Весь Мир, 2003. 256 с.
61. Перелётные птицы: юные идеалисты «Гитлерюгенда» [Электронный ресурс]. URL: <https://inforeactor.ru/22667-pereletnyepticy-yunye-idealisty-gitleryugenda> (дата звернения 14.09.2021).
62. Пленков О. Ю. Тайны Третьего Рейха. Культура на службе вермахта. Москва: ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2011. 480 с.
63. Пленков О. Ю. Тайны Третьего Рейха. Рай для немцев. Москва: ЗАО «ОЛМА Медиа Групп», 2009. 328 с.
64. Пленков О. Ю. Тайны Третьего Рейха. Спартанцы Гитлера, Москва, 2010. [Электронный ресурс]. URL: <https://knigogid.ru/books/420110-spartancy-gitlera/toread> (дата звернения 12.09.2021).
65. Полякова А. А. Пропаганда войны в кинематографе Третьего Рейха. Москва: Слово, 2013. 220 с.
66. Пономаренко Р. О. 12-я танковая дивизия СС «Гитлерюгенд». Москва: Вече, 2010. 384 с.
67. Рахшмир П. История фашизма в Западной Европе. Москва: Наука, 1978. 329 с.
68. Рахшмир П. Происхождение фашизма. Москва: Наука, 1981. 279 с.
69. Рисс К. Кровавый романтик нацизма. Доктор Геббельс. 1939 – 1945 гг. Москва: Центрполиграф, 2006. 246 с.
70. Родионов В. Расовые мифы нацизма. Москва: Яуза-Пресс, 2010. 384 с.
71. Руге В. Как Гитлер пришел к власти. Москва: Мысль, 1985. 320 с.
72. Сила через радость [Электронный ресурс]. URL: https://traditio.wiki/Сила_через_радость#cite_ref-14 (дата звернения 11.12.2021).
73. Супрыгина Г. Г. Молодежная политика национал-социалистического режима. *Германия: фашизм, неофашизм и молодежь* / Под ред. Н. С. Черкасова, Томск: Изд-во Томск. ун-та, 1993. С. 36-92.
74. Ширер У. Взлет и падение Третьего рейха. Пер. с англ. Москва: Эксмо, 2004. 1168 с.